

TÜRÜK

2022, Yıl/Year: 10, Sayı/Issue: 29, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received: 19.05.2022*

Kabul Tarihi / *Date of Accepted: 24.06.2022*

Sayfa / *Page: 249-274*

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer:*

Arş. Gör. Dr. Merve MENTEŞE

Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

mervementese@hotmail.com

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE DEVLET ADAMLIĞI YÖNÜYLE

KÖPRÜLÜZÂDE FÂZIL AHMED PAŞA

Öz

İnsan ve insanla ilgili görünüşler klasik Türk şiirinde oldukça fazla yer almaktadır. Bu görünüşler şiirlerde tipler ve kişilikler olarak varlığını göstermiştir. Bir divanîhümayun üyesi olan Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa da tarihi kişilikler arasında yer almaktadır.

Divan şairi yazdığı kaside, gazel, tarih manzumelerinde divanîhümayun üyelerine sıklıkla yer vermiştir. İncelenmiş olan Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'yı diğer divan üyelerinden ayıran en temel özellik devletin padişahтан sonra gelen en üst mertebesi olan sadrazamlık görevinde bulunması ve 15 yıl boyunca görevinden hiç azledilmeden başarıyla görevini sürdürmüş bir devlet adamı olmasıdır. Yapılan incelemede Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya yer verilmesinin asıl nedeni onu diğer devlet adamlarından ayıran başarılı görev hayatıdır.

Bu çalışmada klasik Türk şiirindeki devlet adamlığı vasıflarının Köprülüzâde Ahmed Paşa için şiirlerde nasıl kullanıldığı incelenmiştir. Çalışmanın başlangıcında biyografisine değinilen Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın şiirlerde yer alan özelliklerinin biyografisiyle örtüşüp örtüşmediği ortaya konulmuştur. Çalışmada klasik Türk şiirindeki devlet adamlığı vasıfları kişisel özellikler ile devlet ve toplum değerleri şeklinde iki gruba ayrılarak incelenmiştir. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın en fazla ve en çeşitli

özelliklerinin bulunduğu divanlar belirlenmiştir. Divanlardaki belirlenen özellikler en fazla rastlanandan en az rastlanan özelliğe doğru sıralanarak incelenmiştir. Çalışmanın sonunda elde edilen verilerin istatistiksel sonuçlarını gösteren tablolar yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa, divanîhümayun, sadrazam, tipler ve kişilikler.

KÖPRÜLÜZADE FAZIL AHMED PASHA IN TERMS OF STATESMANSHIP IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Abstract

Human and human-related appearances are very much included in classical Turkish poetry. These appearances have shown their presence as types and personalities in the poems. Köprülüzade Fazıl Ahmed Pasha, a member of the decency council, is also one of the historical personalities.

The Divan poet often included members of the divanîhumayun in his qasida, ghazals, and historical poems that he wrote. The main feature that distinguishes Köprülüzade Fazıl Ahmed Pasha from other members of the court that has been studied is that he holds the position of grand vizier, the highest order of the state that comes after the sultan, and is a statesman who has successfully held his position for 15 years without ever being dismissed from his post. The main reason why Köprülüzade Fazıl Ahmed Pasha was included in the review is his successful career in office, which distinguishes him from other statesmen.

In this study, it is examined how the qualities of statesmanship in classical Turkish poetry are used in poems for Köprülüzade Ahmed Pasha. At the beginning of the study, it was revealed whether the characteristics of Köprülüzade Fazıl Ahmed Pasha, whose biography was mentioned at the beginning of the study, coincide with his biography. In this study, the qualities of statesmanship in classical Turkish poetry are examined by dividing them into two groups in the form of personal characteristics and values of the state and society. The divans in which the most and the most diverse features of Köprülüzade Fazıl Ahmed Pasha are located have been identified. After a brief explanation for each feature, elements such as words, phrases, verses reflecting the features are shown along with their meanings in sample couplets and couplets.

Keywords: Classical Turkish poetry, Köprülüzade Fazıl Ahmed Pasha, divanîhümayun, grand vizier, types and personalities.

Giriş

İçerdiği konular bakımından fazlasıyla çeşitli olan klasik Türk şiirinin kaynakları arasında kıssalar, mucizeler, tarih, tabiat, fantastik ve mitolojik unsurlar, zihniyet, sosyal ve kültürel hayat, destan, dinî ilimler, Kur'ân-ı Kerîm âyetleri ve hadîs-i şerîfler, masal, çağın ilimleri, dil vb. daha pek çok konu yer almaktadır. Tüm bu konuların temelinde ise sosyal bir varlık olan insan ve onun

hayatla olan etkileşimine dair her şey bulunmaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığında Klasik Türk şiirinin önemli kaynaklardan biri de insanla ilgili görünüşlerdir.

Klasik Türk şiirinde insan faktörü şiirlerde anlatılan olayların ana faktörü olması sebebiyle edebî metinlerin temelini oluşturmaktadır. Klasik Türk şiirinde insan, karşımıza gerçek hayatta var olan insanın idealleştirilmiş birer kopyası olarak çıkmaktadır. Divan şairi hayat görüşünü, hayal dünyasını ve dünya algısını ifade ettiği şiirlerinde insan unsurunu, okuyucuya iletmek istediği mesajlar yoluyla adeta idealleştirerek kullanmıştır. Şairin metin içinde insanı kurgulayarak sunduğu bu şekiller *tip ve kişilik/şahsiyet* adını almıştır.

Klasik Türk şiirinde *tip*, gerçek hayatta var olan insanların idealleştirilmiş birer sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşılaşılan bu *tipler*, gerçek hayatta yaşamış kişilerin idealleştirilmiş yönleriyle kurgulanmaktadır. Şiirlerde yer alan *tipler* yaşayan insanın kendisi olarak değil, belli özelliklerle kurgulanmış semboller olarak sunulmaktadır. Bir *tipin* oluşması uzun zaman gerektirmektedir. Bir *tip* zamanla toplumun temel değerlerini, geleneğini, kültürünü kurgulanmış birer sembol olarak şiirlerde temsil eder hâle gelmektedir.

Klasik Türk şiirinde tipler iki şekilde gruplandırılmaktadır:

- a) Tahayyülî / tasavvuri tipler (Hikâye, Destan, Masal Kahramanları, Karakterler)
- b) Temsilî / sembolik tipler (Akkuş 2007: 396)

Yukarıda yer alan gruplandırmalardan farklı olarak *tipler*, *olumlu tipler* ve *olumsuz tipler* şeklinde iki karşıt grupta da değerlendirilmektedir. Tipler arasındaki bu karşıtlık toplumdaki genel anlayışa göre şekillenmiştir. Örneğin; rind-zâhid, âşık-rakip vb. birbirine karşıt tiplerdir (Kaplan, 1985, s. 144-158).

Klasik Türk şiirinde *kışilik veya şahsiyet*, gerçek hayatta var olmuş, belli bir tarihte belli bir coğrafyada yaşamış kişilerdir. Şiirlerde *kışilik* olarak tanımladığımız bu kişilerin nerede ne zaman dünyaya geldikleri, hayatlarını nerede geçirdikleri, tarihte hangi olaylarla beraber yer edindikleri ve hangi özellikleriyle tanınır oldukları kaynaklarda yer almaktadır. *Kışilikler*, klasik Türk şiirinde karşımıza gerçek hayattaki görüntü ve yönleriyle çıkmaktadır. Onlar *tipler* gibi birer idealleştirilmiş sembol değil, gerçek şahsiyetleriyle ve varlıklarıyla şiirlerde yaşamaktadırlar.

Klasik Türk şiirinde *kışilikler* şu şekilde gruplandırılmaktadır:

- a) Dinî kişilikler
- b) Tarihî-efsânevî (destânî-mitolojik) kişilikler
- c) Edebî kişilikler
- d) Sanatkâr kişilikler
- e) Mutasavvıf kişilikler

f) Bilgin kişilikler (Akkuş 2007: 396)

Bu çalışmada bir Osmanlı devlet adamı olan Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa yukarıda yer alan gruplandırmalardan *tarihî kişilikler* bahsine dahil edilerek incelenmiştir. Klasik Türk şiirinin önemli kimlikleri arasında yer alan tarihî kişilikler, şiirlerde karşımıza kimi zaman tarih içinde herhangi bir özelliğiyle ünlü olmuş bir kişi olarak, kimi zaman tarih sahnesinde gerçekten yaşanmış olaylarla ya da hayal-gerçek karışımı olaylar eşliğinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kişilikler çoğunlukla yaşadıkları olaylara telmih yoluyla şiirlerde anılmaktadır.

Geniş bir hayal dünyasına sahip olan divan şairi, tarihî kişiliklere şiirlerinde oldukça fazla yer vermiştir. Türklerin, İran coğrafyasında uzun süre bölge halklarıyla birlikte yaşayarak bölge kültürünü birlikte oluşturmuş olması ve klasik Türk şiirinin özellikle İran edebiyatıyla olan etkileşimleri nedeniyle, şiirlerde tarihî kişiliklere fazlaca rastlanmaktadır. *Şehnâme*'nin İran şiirinin en önemli kaynaklarından biri olmasından ötürü klasik Türk şiirinde de *Şehnâme* kaynaklı tarihî kişiliklere ve kahramanlara fazlaca yer verilmiştir. Divan şairleri eserlerini meydana getirirken yaşadıkları dönemin siyasî, sosyal, ekonomik olaylarını ve bununla ilişkili olarak bu olaylarda etkili olmuş siyasî, tarihî birçok kişiliğe şiirlerinde yer vermeyi ihmal etmemiştir. Divan şairleri tarafından kaleme alınmış olan kaside ve gazellerde başta devrin padişahı olmak üzere birçok devlet adamı ve siyasî şahsiyet hem bireysel olarak hem de aynı zümreden farklı isimlerle bir arada, çoğunlukla da yaşadıkları olaylara yapılan telmih yoluyla anılmıştır.

1. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın Biyografisi (d. 1635/1636 - ö. 1676)

Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa 1635/1636 yılında Samsun Vezirköprü'de doğmuştur. Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu olan Fâzıl Ahmed Paşa'nın annesi ise Vezirköprü'nün voyvodası olan Yûsuf Ağa'nın kızı Ayşe Hanım'dır. Devrin en seçkin ulemalarından eğitim almıştır. Üstün zekâsını genç yaşta göstermiş, 16 yaşında müderris olarak akademik kariyerine başlamıştır. Ahmed Paşa, Kasım Paşa, Sahn-ı Semân ve Sultan Selim medreselerinde "paşazâde" unvanıyla müderrislik görevini icra etmiştir. 24 yaşındayken Erzurum'a, sonrasında Şam'a vali olarak tayin edilmiştir. Şam valiliği esnasında uyguladığı bazı vergi indirimleri nedeniyle halkın sevgisini kazanmıştır. Sayda, Beyrut, Safed gibi bölgeleri ayrı beylerbeylikler hâline getirerek doğrudan merkeze bağlamıştır. Kazandığı başarılarla dönemin padişahı IV. Mehmed'in ve sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın takdirini kazanmıştır. 25 yaşında sadaret kaymakamlığı görevine getirilmiş, bu göreve getirilen en genç diplomat olarak tarihe geçmiştir. Bu esnada sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın vefat etmesi üzerine IV. Murad, Fâzıl Ahmed Paşa'yı 1 Kasım 1661 tarihinde sadrazamlığa tayin etmiştir.

Fâzıl Ahmed Paşa, Osmanlı tarihinin en önemli sadrazamlarından ve devlet adamlarından biridir. 26 yaşında sadrazam olmasıyla da yine Türk tarihinin bu göreve getirilen en genç sadrazamı olmuştur. Avrupa'da adından çokça söz ettiren Fâzıl Ahmed Paşa "Türk gibi güçlü" deyiminin doğmasına neden olmuştur. Babasından iç sorunları önemli ölçüde hallolmuş bir devleti teslim alan Fâzıl Ahmed Paşa daha çok dış meselelerle ilgilenmeye yönelmiş, aralıksız şekilde 15 yıl sadrazamlık yaparak Türk tarihinin bu görevde hiç azledilmeden en uzun süre

bulunan sadrazamı olmuştur. Görev yaptığı 15 yılın 9 yılını sürekli olarak seferde geçirmiştir. Yaklaşık çeyrek asır boyunca devam eden Girit'in fethi Suda, Spinalonga ve Granvusa kaleleri hariç Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa sayesinde tamamlanmıştır.

Başarılarla geçen sefer döneminin ardından İstanbul'a dönen Fâzıl Ahmed Paşa'nın sağlık durumu ağırlamış, kendisi artık divan toplantılarına başkanlık edemez hâle gelmiştir. 3 Kasım 1676 tarihinde, en verimli çağında, 41 yaşında vefat etmiştir. Ölümünün ardından kendisinden duyulan memnuniyetin ve güvenin bir göstergesi olarak eniştesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Yerli ve yabancı tarihçilere göre iyi huylu, merhametli, sabırlı, azimli ve ileri görüşlü olarak tasvir edilmiştir. Yumuşak huylu, anlayışlı ve fazilet sahibi olduğu için kendisine "fâzıl" lakabı takılmıştır. İcazetli iyi bir hattat, nesir alanında iyi bir kalem, fıkıh ve felsefe alanında da iyi bir akademisyen olarak bilinmektedir (Özcan 2002: 260-263).

2. Klasik Türk Şiirinde Devlet Yöneticiliği Vasıfları

Bir hükümdarın sahip olması gereken vasıflar Orhun Abideleri'nden Dede Korkut'a kadar bütün nasihatnamelerde ve eserlerde en temel konu olarak işlenmiştir. Yönetici kavramı ile sadece padişahlar değil devleti yöneten bütün devlet erkânı kastedilmektedir. Klasik Türk şiirinde de padişahattan sonra en fazla divanihümayun üyeleri için devlet yöneticiliği vasıfları şiirlerde sıklıkla anılmıştır. Divanihümayun üyelerinden de en fazla sadrazamlar için kaleme alınan kasidelerde devlet adamının özelliklerine yer verilmiştir (Ögel 2016: 106-117).

Divan şairi şiirlerinde devlet adamının görevinin mertebesine ve önemine göre o devlet adamına şiirlerde daha fazla yer ayırmayı tercih etmiştir. Bir devlet adamının görev derecesi ne kadar yüksekse, devlet adamı ne kadar başarılı bir devlet adamıysa ve şiirin yazıldığı yüzyıl için devlet adamı ne kadar ön plandaysa devlet adamı için yazılan şiirler de divanlarda daha fazla olmuş, daha çok beyitte devlet adamının özelliklerine yer verilmiş, beyitlerde çok daha ağır ve süslü bir üslup kullanılmış ve devlet adamının özelliklerinden çok daha fazla çeşitlilikte bahsedilmiştir. Fakat bir devlet adamının görev derecesi ne kadar düşükse, devlet adamı ne kadar başarısızsa ve şiirin yazıldığı yüzyıl için görevinin ehemmiyeti ne kadar azsa böyle bir devlet adamına şiirlerde o kadar az yer verilmiş, kendisine kaside veya gazel gibi şiirler değil en fazla tarih manzumeleri yazılmış, yazılan şiirlerde devlet adamının özelliklerine ve özelliklerinin çeşitliliğine çok daha az yer verilmiş, kaleme alınan şiirler çok daha sade bir üslupla yazılmıştır. Örneğin; 16.-17. yüzyıllarda bir divanihümayun üyesi olan kaptan-ı deryâlık görevindeki devlet adamına bile pek çok kaside yazılırken 18. yüzyıl ortalarından sonra yazılmış divanlarda birkaç tarih manzumesinden başka kaptan-ı deryâlara yazılmış metinlere rastlanmamaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde divanihümayun 18. yüzyıl ortalarından itibaren eski gücünü ve önemini kaybetmeye başlamış dolayısıyla divanihümayunda yer alan devlet adamları da Osmanlı halkı için eski itibarını ve önemini yavaş yavaş yitirmiştir. Padişah veya sadrazam gibi önemli görevleri yürüten devlet adamlarına saygı ve ilgi her yüzyılda devam etmiş, fakat daha alt kadrodaki devlet adamlarına ilgi zaman içinde azalmıştır. Bu durum klasik Türk şiirine de

yansımasıdır. Divan şairi şiirlerinde daha çok yaşadığı yüzyıl için önem arz eden, başarılı devlet adamlarına yer vermiştir.

Klasik Türk şiirinde yöneticiliğin önemi ve yöneticiliğin vasıfları her yüzyılın kendi ihtiyaçlarına göre şekil almış ve dönüşüm içinde olmuştur. Divan şairlerinin yaşadıkları yüzyıl, yaşanan sosyal ve siyasal olaylar o yüzyılın zihniyetini ve dolayısıyla divan şairinin devlet yöneticisinde aradığı öncelikli özellikleri etkilemiştir. Bu nedenle klasik Türk şiiri metinlerinde geçen devlet adamlarının özellikleri yüzyıldan yüzyıla değişiklik gösterebilmiş, bir yüzyılda adalet özelliği şiirlerde sıkça anılırken bir başka yüzyılda cömertlik özelliği ön plâna çıkabilmiştir. Bu değişimde yüzyılın zihniyeti ve divan şairinin devlet adamından beklentisi etkili olabildiği gibi şairin bahsettiği devlet adamının hayat hikâyesi de bahsi geçen özelliklerin değişiminde etkili olmuştur. Divan şiiri metinlerine bakılacak olunursa klasik Türk şiirinde yöneticilik vasıflarını devlet adamının kişisel özellikleri ile devlet ve toplum değerleri özellikleri olarak iki grupta incelemek daha uygundur.

2.1. Devlet Yöneticiliği Vasfı Olarak Devlet ve Toplum Değerleri

Türk İslam devlet geleneğinde ve Osmanlı Devleti'nde örnek bir devlet adamında aranan temel özellikler yüzyıllardır hemen hemen ortaktır. Bu özellikler Klasik Türk edebiyatı bünyesinde kaleme alınmış pek çok şiirde de yine aynı şekilde yer almıştır. Devlet ve toplum değeri olarak nitelendirilebilecek bu özellikler *savaşçılık*, *cihan hakimiyeti*, *devletçilik*, *asayiş*, *fetih*, *yönetim anlayışı*, *üstünlük* ve *kahramanlık* olarak divanlarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Pek çok devlet adamı gibi Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa da şiirlerde genellikle bu yönleriyle anılmış ve aşağıda örneklerle buna değinilmiştir.

2.2. Devlet Yöneticiliği Vasfı Olarak Kişisel Özellikler

Klasik Türk şiirinde devlet adamlarına sıklıkla kişisel özellikleriyle de şiirlerde yer verilmiştir. Divan şairi kaleme aldığı şiirlerinde devlet adamını yalnızca devlet adamlığı yönüyle değil aynı zamanda kişisel özelliklerini de ön plana çıkararak övmüştür. Detaylarına aşağıdaki örneklerde değinecek olduğumuz kişisel özelliklerini devlet adamının *görev bilgisi*, *güzel ahlâk*, *adalet*, *cömertlik*, *akıllılık*, *biyografi*, *hükümünün yürümesi*, *beraber anıldığı ünlü kişilikler*, *tedbirlilik*, *kahırlılık*, *basiret*, *ilim ehli*, *dindarlık*, *sanat*, *zıllullah*, *reşitlik* şeklinde sıralamak mümkündür.

3. Klasik Türk Şiirinde Devlet Adamlığı Yönüyle Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa

Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa devlet adamlığı yönüyle 17. yüzyıl divanları arasından *Mezâkî* (ö. 1676), *Neşâtî* (ö. 1674) ve *Nâilî-i Kadîm'in* (ö. 1666) divanlarında en fazla özellik çeşitliliğinde ve en fazla örneklerle toplam 48 beyitte yer almıştır. Yapılan inceleme neticesinde 15 yıl boyunca çok başarılı bir sadrazamlık dönemi geçiren ve bu anlamda kendisinden çok memnun olunan Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa şiirlerde sayıca fazla beyitte yer almış ve birçok yönlü özellikleriyle övülmüştür. Şiirlerde hemen her özelliğine vurgu yapıldığı tespit edilen ender

devlet adamlarındandır. Görevi esnasında 9 yılını savaş meydanlarında geçiren bir devlet adamı olması şiiirlere de tesir etmiş, en fazla *savaşçılık* ve *cihan hakimiyeti* ideali özelliğiyle şiiirlerde anılmıştır. Biyografisinde de iyi huylu ve fazilet sahibi bir kişi oluşuna dikkat çekilen Fâzıl Ahmed Paşa'ya şiiirlerde de sıklıkla *güzel ahlâk sahibi* olmasıyla yer verildiği tespit edilmiştir. Bunun dışında *ünlü kişiliklerle birlikte anılması*, *göreviyle alakalı bilgiler*, *asayiş*, *fetih*, *adalet*, *cömertlik* ve *devletçilik* özellikleriyle birlikte anılması da en fazla rastlanan özelliklerden olmuştur. Biyografisinden edinilen bilgilere göre son derece örnek bir devlet adamı profiline sahip olduğu anlaşılan Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın, şiiirlerde de biyografisiyle örtüşen detaylarla yer aldığı tespit edilmiştir.

Belirlenen divanlardaki Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın devlet adamlığı vasıfları en çok rastlanan özellikten en az rastlanana doğru sıralanarak örnekler eşliğinde yer almaktadır. Aşağıda her bir özelliğin kısa açıklamasına, özelliğin yer aldığı örnek beyitlere ve beyitlerde özelliği vurgulayan kelimelere, tamlamalara veya mısralara anlamlarıyla birlikte yer verilmiştir.

3.1. Savaşçılık

Devlet ideallerinin ve değerlerinin en başında gelen savaşçılık özelliği, Klasik Türk şiiirinde devlet adamlarıyla birlikte en fazla rastlanan özelliklerin başında gelmektedir. Özellikle kasidelerde savaşlarda düşman karşısında galibiyet kazanan komutanın övgüsü sıklıkla kaleme alınmıştır. Şiiirlerin yazıldığı yüzyıllardaki savaş koşulları, at üzerinde geçirilen vakitler, devletin ulaşmış olduğu sınırların genişliği düşünüldüğünde düşmana karşı savaş mücadelesi vermek hiç de kolay bir süreç değildir. Dolayısıyla bu kadar zor bir süreçte savaşta başarı elde eden bir devlet adamının şiiirlerde bu özelliğiyle övülerek fazlaca yer bulması kaçınılmazdır. Klasik Türk şiiirinde devlet adamının savaşçılık yönüyle övülmesi bazen devlet adamının gerçekten bu yönüyle elde ettiği başarısından kaynaklanabildiği gibi bazen de savaştaki başarısızlığından sonra devlet adamının imajını düzeltmek, ona moral ve güç vermek adına *savaşçılık* yönüyle övülmüştür. Görev hayatı boyunca 9 yılını savaş meydanlarında başarılarla dolu olarak geçiren Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya şiiirlerde bu başarının bir aynası olarak incelenen divanlardaki toplam 13 beyitte en fazla *savaşçılık* özelliğiyle yer verildiği tespit edilmiştir:

Lâyık *ordû-yı hümâyûna* çıkup dirse felek

Bir serâ-perdedür etrâf-ı hıyâmumda benüm (Mezâkî D. K. 13 / 28)

Ordû-yı hümâyûn: Padişaha ait, kutlu ordu

Seyf-i meslûl-i celâlün gibi düşmen-küşdür

Ne turur *tîg-ı zebân* cevfi niyâmumda benüm (Mezâkî D. K. 13 / 34)

Tîg-ı zebân: Dilin kılıcı

Yekke-tâz-ı saf-ı a'dâ ki görüp sür'atini

Eşheb-i azmine der berk-i cihân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 8)

Yekke-tâz-ı saf-ı a'dâ: Düşman safına karşı tek başına saldıran yiğit

Güsfendânın edip sâha-i adlinde be-pîş

Gürg-i hûn-hâre der isterse şôbân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 10)

Gürg-i hûn-hâr: Kan dökücü kurt

Nereye vardın ise maslahatın gördü ricâl

Eyledin düşmeni bî-nâm u nişân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 20)

Eyledin düşmeni bî-nâm u nişân hoş geldin: Düşmanı şöhretsiz ve işaretsiz bıraktın, hoş geldin.

Kehrübâ idi meger *kabza-i tîgin* ki çekip

Nice bin kâfiri çün kâhkeşân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 22)

Kabza-i tîgin: Kılıcının kabzası

Bildirip kâfire haddin taraf-ı saltanata

Eyledin nusret ile atf-ı inân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 27)

Bildirip kâfire haddin: Düşmana haddini bildirip

Ser-i a'dâyı verip tu'me dehân-ı tîge

Zer-nişân zırh ile ey bebr-i beyân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 31)

Ser-i a'dâyı verip tu'me dehân-ı tîge: Düşmanın başını kılıcın ağzına yiyecek olarak verip

Bîm-i tîginle olup kanda ise zerd ü nizâr

Diye bed-hâhına renc-i yerakân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 36)

Bîm-i tîginle: Kılıcının korkusuyla

Hâr u has gibi idüp a'dâ-yı dîni pây-mâl

Eylemiş emvâcını der-pîş deryâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 12)

Hâr u hâs gibi idüp a'dâ-yı dîni pây-mâl: Din düşmanlarını çer çöp gibi ayaklar altına alıp

Kudsiyân tesbîh-hân-ı rezmidür *hengâm-ı cenk*

Kam-yâb-ı devlet-i "innâ fetahnâ" dur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 13)

Hengâm-ı cenk: Savaş zamanı

Bîm-i tîgi itdürüp a'dâ-yı dîne ser-fürû

Her taraftan geh harâc u geh hedâyâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 15)

Bîm-i tîgi itdürüp a'dâ-yı dîne ser-fürû: Kılıcının korkusu din düşmanlarına boyun eğdirip

Saldı tîgun şimdi bir dehşet derûn-ı düşmene

Ya gürîz elbetde ya sulh u müdârâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 24)

Saldı tîgun şimdi bir dehşet derûn-ı düşmene: Kılıcın şimdi düşmanın kalbine bir dehşet saldı.

3.2. Cihan Hâkimiyeti

Cihan hâkimiyeti ideali Osmanlı Devleti'nin başlıca ideallerindendir. Özellikle 16. yüzyılda bu ideal zirveye ulaşmış, devlet sınırlarını doğuda İran'a, batıda Macaristan'a, kuzeyde Kırım'a ve güneyde Arap Yarımadası'na kadar genişletmiştir. 17. yüzyılda gerilemenin başladığı sürece kadar devletin sınırlarının genişlemesi devam etmiştir. Dönemin gazel ve kasidelerine bakıldığında devlet adamlarının o süreçte cihan hâkimiyeti idealini sürdürme çabası olduğu anlaşılmaktadır. Bazen de durum böyle değilse de divan şairi dönemin devlet adamından cihan hâkimiyeti ideali beklentisini şiirler aracılığıyla ifade etmiştir. Özellikle kasidelerde Osmanlı devleti bir cihan imparatorluğu, Osmanlı padişahı ve devlet adamları ise cihan sultanı olarak nitelendirilmiştir. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya belirlenen divanlarda yer alan 10 beyitte *cihan hâkimiyeti* idealiyle birlikte yer verilmiştir:

Yekke-tâz-ı saf-ı a'dâ ki görüp sür'atini

Eşheb-i azmine der *berk-i cihân* hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 8)

Berk-i cihân: Cihanın şimşeği

Âsafâ mu'temenâ âlemi mesrûr etdin

Ey bihîn dâver-i sultân-ı cihân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 13)

Ey bihîn-dâver-i sultân-ı cihân: Ey cihanın en seçkin sultanı, hükümdarı

Âferîn kuvvet-i bâzû-yı cihân-gîrine kim

Kanda azm etdin ise feth-künân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 19)

Âferin kuvvet-i bâzû-yı cihân-gîrine: Dünyaya hükmeden hükümdarın pazusunun kuvvetine aferin.

İy vezîr-i ma'delet-güster ki tab' -ı pâk ile

Hıfz-ı 'âlem dâim ahvâl-i re'âyâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 20)

Hıfz-ı 'âlem: Âlemi koruyan

Olmazdı cihân böyle letâfetle müzeyyen

Ger olmasa feyz-i kadem-i yâver-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 6)

Olmazdı cihân böyle letâfetle müzeyyen: Cihan böyle güzellikle süslenmiş olmazdı.

Tedbîr-i memâlikde Aristo gibi sâib

Teshîr-i vilâyetde Sikender-fer- i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 12)

Teshîr-i vilâyetde Sikender-fer-i 'âlem: Bir ili emri altında tutmada âlemin ışığı olan İskender gibidir.

Havfinla gürîz eyledi hep fitne cihândan

Pür-emn ü safî olmada huşk ü ter-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 23)

Havfinla gürîz eyledi hep fitne cihândan: Senin korkunla bütün bozguncular cihandan kaçtı.

Sandum ham-ı zülfinde görüp hâlini yârun

İtdi gazabun fitneyi der-çenber-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 24)

İtdi gazabun fitneyi der-çenber-i 'âlem: Senin hiddetin bozgunculara âlem çemberinin kapısını gösterdi.

Dîvân-ı hümâyûna şeref virmedi el-hak

Zâtun gibi bir sadr-ı cihân bihter-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 27)

Zâtun gibi bir sadr-ı cihân bihter-i 'âlem: Zâtın gibi âlemin en iyisi, cihanın reisi

Dünyâyı tuta debdebe-i 'adl ile nâmun

Pür-emn ü emân ola hemân kişver-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 38)

Dünyâyı tuta debdebe-i 'adl ile nâmun: Adaletinin ihtişamıyla şöhretin dünyayı tutsun.

3.3. Ünlü Kişilikler

Klasik Türk şiirinde devlet adamları çeşitli yönleri benzetilerek bazı ünlü kişiliklerle birlikte de anılmıştır. Bu ünlü kişilikler genellikle tarihte çeşitli olumlu özellikleriyle ün kazanmış kişiliklerdir. Divan şairi bazen de devlet adamını övmek, onu başka kişiliklerden üstün göstermek amacıyla ünlü kişiliklerle birlikte anmıştır. Fakat bu özelliğe üstünlük başlığında değinilecektir. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya 8 beyitte *ünlü kişiliklerle* birlikte yer verilmiştir:

Bir meziyyet mi olur fazlına nisbet dir isem

Bû 'Alî dikkati var ibn-i Hümâmumda benüm (Mezâkî D. K. 13 / 21)

Bû 'Alî dikkati var: İbn-i Sînâ dikkati var.

Şimdi eyyâm-i adâletgerî-i âsafdır

Yürü ey ma'delet-i Nûşirevân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 11)

Ey ma'delet-i Nûşirevân: Ey Nuşirevan'ın adaleti!

Genc-i Bâdâver-i Pervîzi unutturdun sen

*Hâtur-ı Hüsre*ve ey genc-i nihân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 16)

Genc-i Bâdâver-i Pervîzi unutturdun sen / Hâtır-ı Husre ve ey genc-i nihân hoş geldin: Ey gizli hazine! Sen Hüsrev'in aklına Pervîz'in Badâver hazinesini unutturdun, hoş geldin.

Devletinde kim anar şimdi Nizâmü'l-mülkü

Ki sen andan bize ey mülk-sitân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 23)

Devletinde kim anar şimdi Nizâmü'l-mülkü

Dâ'imâ şevket ile böyle gazâlardan gel

Nâ'ilî-veş desin erbâb-ı zebân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 32)

Nâ'ilî-veş desin erbâb-ı zebân: Dil ehli Nâilî gibi desin

Hazret-i Paşa-yı Ahmed-nâm kim ta'zîm ile

Pâyine yüz sürmege Behmen ya Dârâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 6)

Pâyine yüz sürmege Behmen ya Dârâdur gelen: Ayağına yüz sürmeye gelen ya Behmen'dir ya da Dârâ'dır.

Hem Nizâmü'l-mülke gâlib dikkat-i tedbîr ile

Hem kemâl-i cûd ile Hâtemden eshâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 8)

Hem Nizâmü'l-mülke gâlib dikkat-i tedbir ile / Hem kemâl-i cûd ile Hâtemden eshâdur gelen:

Gelen hem dikkatinin tedbiriyle Nizâmülmülk'ten üstündür hem de cömertliğinin olgunluğuyla Hatem'den eli daha açıktır.

Tedbîr-i memâlikde *Aristo gibi sâ'ib*

Teshîr-i vilâyetde *Sikender-fer-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 12)*

Tedbîr-i memâlikde Aristo gibi sâ'ib / Teshîr-i vilâyetde Sikender-fer-i 'âlem: Memleketlerde tedbiri sağlamakta Aristo gibi isabetli, bir ili emri altında tutmada âlemin ışığı olan İskender gibidir.

3.4. Güzel Ahlak

Devlet adamlarından beklenen güzel ahlak sahibi olma özelliğinin temeli İslam inancından kaynaklanmaktadır. Pek çok dinî ve tasavvufî metinlerde bu konu sıkça işlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde bazı yüzyıllarda kaleme alınan klasik Türk şiiri metinlerinde bu özellik artan ya da azalan özelliğe sahip olmuştur. Örneğin, 17. yüzyılda devletin her bakımdan çöküşe girdiği süreçte yazılan şiirlerde devlet adamlarında aranan özelliklerden güzel ahlak sahibi olması en fazla işlenen özelliklerden olmuştur. Özellikle kaleme alınan her kasidede devlet yöneticilerinin güzel ahlaklı olması özelliği vurgulanmıştır. İncelenen divanlarda Fâzıl Ahmed Paşa'ya 8 beyitte *güzel ahlak* sahibi olması özelliğiyle yer verilmiştir:

Fâzıl-ı 'ukde-küşâ Hazret-i Ahmed Paşa

Kim O'dur mâye-i cân rûh-ı kelâmumda benüm (Mezâkî D. K. 13 / 18)

Fâzıl-ı 'ukde-küşâ Hazret-i Ahmed Paşa: Dügüm açan olgun kişi Hz. Ahmed Paşa

Bir meziyyet mi olur fazlına nisbet dir isem

Bu 'Alî dikkati var ibn-i Hümâmumda benüm (Mezâkî D. K. 13 / 21)

Bir meziyyet mi olur fazlına nisbet dir isem: Olgunluğuna kıyas yapsam bir üstünlük mü olur?

Nükhet-i sünbül-i hulkı ne kadar bûyâdur

Hatt-ı müşgîn-nukat-i gâliye-fâmumda benüm (Mezâkî D. K. 13 / 25)

Nükhet-i sünbül-i hulkı ne kadar bûyâdur: Yaradılışının sünbülünün kokusu ne kadar güzel kokuludur.

Bezmi-i fazlında tenezzül mi ederler demeğe

Mihre âyine-i rûşen-güherân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 9)

Bezmi-i fazlında: Cömertlik ve iyiliğinin meclisinde

Âsafâ mu'temenâ âlemi mesrûr etdin

Ey bihîn dâver-i sultân-ı cihân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 13)

Âsafâ mu'temenâ âlemi mesrûr etdin: Güvenilir vezirimiz, âlemi sevindirdin.

İlm ü fazlın gibi isbât-ı şecâ'at kıldın

Âferîn ey alem-efrâz-ı beyân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XVII / 21)

İlm ü fazlın gibi isbât-ı şecâ'at kıldın: İlmin ve iyiliğin gibi yiğitliğini de kanıtladın.

Milk-i düşmen zîr-i pâ nûr-ı hidâyet pîşvâ

Sayd-ı himmet der-kafâ düstûr-ı vâlâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 9)

Milk-i düşmen zîr-i pâ nûr-ı hidâyet pîşvâ: Doğruluğunun ışığıyla, düşman ülkesini ayak altına alan önder.

Hem zîver-i ahlâk ile hoş zât-ı melek-hû

Hem behcet-i endâm ile meh-peyker-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 28)

Hem zîver-i ahlak ile hoş zat-ı melek-hu: Hem ahlakının süsüyle Allah'ın melek zâtı hoştur.

3.5. Görev Bilgisi

Klasik Türk şiirinde devlet adamlarının görev bilgilerine de oldukça fazla yer verilmiştir. Devlet adamlarının görevde yükselmeleri veya görevden azledilmeleri gibi özellikleri için özel kasideler veya tarih düşürmeler kaleme alınmıştır. Ayrıca gazellerde veya kasidelerde devlet adamının görevindeki başarısını vurgulamak için de görev bilgisine yer verilmiştir. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa 7 beyitte göreviyle alakalı bilgilerle anılmıştır:

Sadr-ı a'zam o vezîr ibni vezîr-i a'zam

Kim yok akrânı sanâdîd-i 'izâmumda benüm (Mezâkî D. K. 13 / 19)

Sadr-ı a'zam o vezîr ibn-i vezîr-i a'zam: O sadrazam veziriazamın oğlu bir vezirdir.

Tâze revnak bulsa dîvânîhâne-i devlet n'ola

Saltanat-pîrâ vezîr-i kâr-fermâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 5)

Saltanat-pîrâ vezîr-i kâr-fermâdur gelen: Gelen, saltanatı süsleyen emreden vezirdir.

Müsteşâr-ı dîn ü devlet iftihâr-ı saltanat

Zib-i şevket zîver-i sadr-ı mu'allâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 7)

Müsteşâr-ı dîn ü devlet iftihâr-ı saltanat: Din ve devlet işlerinde kendisine danışılan saltanatın iftihar

İy vezîr-i ma'delet-güster ki tab' -ı pâk ile

Hıfz-ı 'âlem dâ'im ahvâl-i re'âyâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 20)

Vezir-i ma'delet-güster: Adalet yayan vezir

Böyle nice fethler idüp disün erbâb-ı dil

Müjde kim yine vezîr-i sadr-pîrâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 34)

Müjde kim yine vezîr-i sadr-pîrâdur gelen: Müjde ki gelen, düzenleyicilerin başındaki vezirdir.

Dîvân-ı hümayûna şeref virmedi elhak

Zâtun gibi bir sadr-ı cihân bihter-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 27)

Dîvân-ı hümayûna şeref virmedi elhak / Zâtun gibi bir sadr-ı cihân bihter-i 'âlem: Ey âlemin en iyisi! Doğrusu senin zatın gibi bir cihanın önderi Divanîhümayun'a şeref vermedi.

Âsafâ mu'temenâ âlemi mesrûr etdin

Ey bihîn dâver-i sultân-ı cihân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 13)

Âsafâ mu'temenâ âlemi mesrûr etdin: Güvenilir vezirimiz, âlemi sevindirdin.

3.6. Asayiş

Osmanlı toplumunda iç huzurun ve güvenin oluşturulması Osmanlı Devleti için çok büyük bir önem taşımaktadır. Bazı yüzyıllarda sürekli savaşımlardan, istikrarsızlıktan, isyanlardan bıkan devlet ve halkın bir sükûnet ortamı arayışı söz konusu olmuştur. Böyle zamanlarda asayişin sağlanabilmesi için toplumda ve özellikle üst düzey devlet adamları tarafından önemli bir çaba gösterilmiştir. Bu çabanın altında yatan asıl neden ise fetihlere verilen önemdir. Çünkü toplumda iç huzur ne kadar sağlanabilirse ya da dış saldırılar karşısında halkın devlete sadakati ne derece korunabilirse fetihlerde de devletin o derece başarılı olabileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla toplumda asayişin sağlanması önemli bir unsur olarak şiirlerde karşımıza çıkmaktadır. İncelenen divanlarda Fâzıl Ahmed Paşa 7 beyitte *asayiş* özelliğiyle birlikte anılmıştır:

Lâyık ordû-yı hümâyûna çıkup dirse felek

Bir serâ-perdedür etrâf-ı hıyâmumda benüm (Mezâkî D. K. 13 / 28)

Bir serâ-perdedür etrâf-ı hıyâmumda benüm: Çadırımın etrafını koruyan adeta bir saray perdesidir

Eyledi sa'yını tevîk-i İlâhî meşkûr

Oldu ûdun *sebeb-i emn ü emân* hûş geldin (Nâilî-Kadîm D. K. XXVII / 24)

Sebeb-i emn ü emân: Emniyet ve huzur sebebi

Bildirip kâfire haddin taraf-ı saltanata

Eyledin nusret ile atf-ı inân hûş geldin (Nâilî-Kadîm D. K. XXVII / 27)

Eyledin nusret ile atf-ı inân: Başarıyla çeki düzen verdin

İy vezîr-i ma'delet-güster ki tab' -ı pâk ile

Hıfz-ı 'âlem da'im ahvâl-ı re'âyâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 20)

Hıfz-ı 'âlem: Âlemi koruyan

Havfinla gürîz eyledi hep fitne cihândan

Pür-emn ü safî olmada huşk ü ter-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 23)

Pür-emn ü safî olmada huşk ü ter-i 'âlem: Âlemin kuruluşu ve ıslaklığı güvenlik ve temizlik içinde olmakta.

Dünyâyı tuta debdebe-i 'adl ile nâmın

Pür-emn ü emân ola hemân kişver-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 38)

Pür-emn ü emân ola hemân kişver-i 'âlem: Âlemin iklimi hemen eminlik ve korkusuzluk içinde olsun.

Sandum ham-ı zülfinde görüp hâlini yârun

İtdi gazabun fitneyi der-çenber-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 24)

İtdi gazabun fitneyi der-çenber-i 'âlem: Senin hiddetin bozgunculara âlem çemberinin kapısını gösterdi.

3.7. Fetih

Eski Türk toplumlarından itibaren büyük bir öneme sahip olan fetih duygusu destanlarda varlığını göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da fetih duygusu büyük bir yer tutmuş, Osmanlı sultanları bu anlayışta fetihten fetihe koşmuştur. Osmanlı Devleti'nin sınırları ne kadar genişlemiş olsa da bu sınırlara yenilerini ekleme isteği her daim güçlü bir şekilde kendisini göstermiştir. Yeni toprak parçaları kazanma ve devletin gücünü koruyabilme düşüncesi devletin temel düşüncesi olduğundan fetih çabalarının varlığı daima devam etmiştir. Bu durum klasik Türk şiirine de yansımıştır. Klasik Türk şiirinde devlet adamları yaptıkları fetihler nedeniyle sıkça övülmüştür. İncelenen divanlarda Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya 6 beyitte *fetih* özelliğiyle rastlanmıştır:

Hüsn-i tedbîr-i zafer hazret-i Ahmed Pâşâ

Kî kazâ râyına der hande-künân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 7)

Hüsn-i tedbîr-i zafer hazret-i Ahmed Pâşâ: Zafer tedbirinin güzeli Hz. Ahmed Paşa

Akdı seylâb-ı zafer esdi nesîm-i nusret

Birbirine diyerek katre-zenân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 17)

Akdı seylâb-ı zafer esdi nesîm-i nusret: Zaferin taşkın sel suyu aktı, fethin rüzgârı esti.

Âferîn kuvvet-i bâzû-yı cihân-gîrine kim

Kanda azm etdin ise feth-künân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 19)

Kanda azm etdin ise feth-künân hoş geldin: Nerede çabaladınsa fetih yaparak hoş geldin.

Dâ'imâ şevket ile böyle gazâlardan gel

Nâ'ilî-veş desin erbâb-ı zebân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 32)

Dâ'imâ şevket ile böyle gazâlardan gel: Daima heybetle böyle savaşlardan gel.

Zîr-i tedbîrinde esrâr-ı isâbet muhtefî

Pîş-i 'azminde livâ-yı feth ber-pâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 11)

Pîş-i 'azminde livâ-yı feth ber-pâdur: Azminin önünde fetih sancağı ayağı yere basandır.

Böyle nice fethler idüp disün erbâb-ı dil

Müjde kim yine vezîr-i sadr-pîrâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 34)

Böyle nice fethler idüp disün erbâb-ı dil: Gönül erbabı böyle nice fetihler yapıp desin.

3.8. Cömertlik ve Devletçilik

İslam dininde de önerilen ve bizzat Hz. Peygamber'in taşıdığı bir özellik olan cömertlik klasik Türk şiirinde özellikle kasidelerde devlet adamları için kullanılan bir övgüdür. Bu övgü kimi zaman devlet adamının gerçekten cömert bir kişiliğe sahip olmasıyla, pek çok medreseler, külliyeler, vakıflar, camiiler inşa ettirmesiyle alakalı olabildiği gibi kimi zaman da devletin mâlî anlamda sıkıntılar yaşadığı bir süreçte halkın devlet büyüğünden beklentisini ifade etmek amacıyla şiirlerde yer almıştır. Cömertlik kavramı Türk devlet geleneğinden bu yana devletin gücünü temsil eden bir unsur olduğundan şiirlerde devlet adamlarıyla ilişkili geçen bu kavramı devletçilik kavramıyla birlikte değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Türk kültür tarihinin başlangıcından bu yana devletçilik anlayışı önemli bir yere sahiptir. Dede Korkut'ta da bey olabilmenin gerekleri arasında kan dökmek, aç doyurmak, çıplak giydirmek gibi özellikler yer almaktadır. Zaman içinde bu düşünce Osmanlı Devleti'nde de yer edinmiş, devlet adamları halk tarafından koruyuculuk özelliğiyle sığınak olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde halkın gözünde üst kademedeki devlet adamları halkı koruyup kollayan, istek ve arzularını yerine getiren bir konumdadır. Klasik Türk şiirinde de devlet büyüklerinden yardım beklenmesi sıklıkla ifade edilmiştir. İncelenen divanlarda Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya 5 beyitte *cömertlik ve devletçilik anlayışı* özellikleriyle değinildiği belirlenmiştir:

Tîre-rûz-ı gam iken *pertev-i mihr-i keremi*

Nûr-ı hurşîd olur ref'-i zılâmumda benüm (Mezâkî D. K. 13 / 26)

Pertev-i mihr-i keremi: Cömertlik güneşinin ışığı.

Ey *güher-senc-i kerem* kim şerefüñ zâhirdür

Nazm-ı dür-dâne-i pâkîze-nizâmumda benüm (Mezâkî D. K. 13 / 29)

Güher-senc-i kerem: Cömertlik cevherinin değerini bilen

Düşdü eyyâmına teşrîfi o *sâhib-keremin*

Devr-i gülden bize ey fasl-ı hazân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 6)

Sâhib-kerem: Cömertlik sahibi

Lutfiyle edânîdür olan şâd sipihrûn

Elbetde hüner ehli olur mugber-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 35)

Lutfiyle edânîdür olan şâd sipihrûn: O yıldızın cömertliğiyle mutlu olanlar pek aşağı kimselerdir.

Hem Nizâmü'l-mülke gâlib dikkat-i tedbîr ile

Hem kemâl-i cûd ile Hâtemden eshâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 8)

Hem kemâl-i cûd ile Hâtemden eshâdur gelen: Hem de cömertliğinin olgunluğuyla Hatem'den eli daha açıktır.

3.9. Adalet

Gerek Türk Moğol devlet geleneğinde, gerek İran geleneğinde, gerek İslam dini içerisinde adalet önemli bir kavram olarak yer almıştır. Divanîhümayunun ilk ve asli görevi şüphesiz ki şikâyet dinlemek olduğundan divanîhümayun ve üyeleri için en önemli kavram da şüphesiz ki adalettir. Dolayısıyla adalet, Osmanlı halkının ve divan şairinin devlet kademesindeki divan üyelerinden en temel beklentilerindedir. İncelenen divanlarda Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya da 5 beyitte *adalet* vasfıyla yer verilmiştir:

Güsfendânın edip *sâha-i adlinde* be-pîş

Gürg-i hûn-hâre der isterse şôbân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 10)

Sâha-i adlinde: Adalet meydanında

Mâbeyn-i bahâr olsa eger sayd ile hem-dest

Olmaz yine 'adlün gibi zînetger-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 25)

Olmaz yine 'adlün gibi zinetger-i 'âlem: Senin adaletin gibi âlemi süsleyen olmaz.

Şimdi eyyâm-i adâletgerî-i âsafdır

Yürü ey *ma'delet-i Nûşirevân* hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 11)

Ey ma'delet-i Nûşirevân: Ey Nuşirevan'ın adaleti!

Dünyâyı tuta debdebe-i 'adl ile nâmun

Pür-emn ü emân ola hemen kişver-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 38)

Dünyâyı tuta debdebe-i 'adl ile nâmun: Adaletin gürültüsüyle şöhretin dünyayı tutsun.

İy *vezîr-i ma'delet-güster* ki tab' -ı pâk ile

Hıfz-ı 'âlem dâ'im ahvâl-i re'âyâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 20)

Vezîr-i ma'delet-güster: Adalet yayan vezir

3.10. Tedbirlilik

Osmanlı Devleti'nde devlet adamlarının tedbir sahibi olmaları birçok başarının kazanılmasında önem arz etmiş ve başarılı devlet adamlarından sıklıkla beklenen vasıflardan olmuştur. Dolayısıyla klasik Türk şiirinde Divanîhümayun üyelerinin olaylara ihtiyatlı ve tedbirli olarak yaklaşımı, ön görülmesi, devlet yönetimindeki tedbirli tutumları en çok övülen özelliklerdendir. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya incelenen divanlarda 3 beyitte *tedbirlilik* vasfıyla rastlanmıştır:

Hüsn-i tedbîr-i zafer hazret-i Ahmed Pâşâ

Kî kazâ râyına der hande-künân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 7)

Hüsn-i tedbîr-i zafer hazret-i Ahmed Pâşâ: Zafer tedbirinin güzeli Hz. Ahmed Paşa

Hem Nizâmü'l-mülke gâlib dikkat-i tedbîr ile

Hem kemâl-i cûd ile Hâtemden eshâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 8)

Hem Nizâmü'l-mülke gâlib dikkat-i tedbir ile: Hem dikkatinin tedbiriyle Nizâmülmülk'ten üstündür.

Tedbîr-i memâlikde Aristo gibi sâ'ib

Teshîr-i vilâyetde Sikender-fer- i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 12)

Tedbîr-i memâlikde Aristo gibi sâ'ib: Memleketlerde tedbiri sağlamakta Aristo gibi isabetlidir.

3.11. Üstünlük

Klasik Türk şiirinde dikkat çeken bir diğer önemli özellik, şairlerin Osmanlı devletinin hükümdarlarını sürekli olarak İran hükümdarları ya da çeşitli yönleriyle ileri gelen kişilikleri ile kıyaslaması ve Osmanlı Devleti'ni üstün, güçlü göstermek amacıyla Osmanlı devlet adamlarını üstün tutmasıdır. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya da incelenen divanlarda çeşitli ünlü kişiliklerle birlikte 3 beyitte *üstünlük* vasfı vurgulanarak anılmıştır:

Devletinde kim anar şimdi Nizâmü'l-mülkü

Ki sen andan bize ey mülk-sitân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 23)

Devletinde kim anar şimdi Nizâmü'l-mülkü

Hazret-i Paşâ-yı Ahmed-nâm kim ta'zîm ile

Pâyine yüz sürmege Behmen ya Dârâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 6)

Pâyine yüz sürmege Behmen ya Dârâdur gelen: Ayağına yüz sürmeye gelen ya Behmen'dir ya da Dârâ'dır.

Hem Nizâmü'l-mülke gâlib dikkat-i tedbîr ile

Hem kemâl-i cûd ile Hâtemden eshâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 8)

Hem Nizâmü'l-mülke gâlib dikkat-i tedbîr ile / Hem kemâl-i cûd ile Hâtemden eshâdur gelen:

Gelen hem dikkatinin tedbiriyle Nizâmülmülk'ten üstündür hem de cömertliğinin olgunluğuyla Hatem'den eli daha açıktır.

3.12. Kahırlılık

Osmanlı Devleti'nin girdiği tüm zorlu savaş ve durumlarda devlet adamının bu sorunlara karşı sert ve güçlü duruşu büyük önem arz etmiştir. Nitekim Osmanlı halkı tarafından bir devlet adamından beklenen en önemli özellikler arasında düşmana ve zorlu durumlara karşı gücünü

kanıtlama yetisi de yer almaktadır. İncelenen divanlarda Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa *kahrılılık* vasfıyla 2 beyitte yer almıştır:

Saldı tîgun şimdi bir dehşet derûn-ı düşmene

Ya gürîz elbetde ya sulh u müdârâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 24)

Saldı tîgun şimdi bir dehşet derûn-ı düşmene: Kılıcın şimdi düşmanın kalbine bir dehşet saldı.

Sandum ham-ı zülfinde görüp hâlini yârun

İtdi gazabun fitneyi der-çenber-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 24)

İtdi gazâbun fitneyi der-çenber-i 'âlem: Senin hiddetin bozgunculara âlem çemberinin kapısını gösterdi.

3.13. Hükümün Yürümesi

Klasik Türk şiirinde daima güçlü gösterilen bir devlet profili ile karşılaşılmaktadır. Devletin iktidarının yüksek seviyede olduğunun en önemli göstergesi ileri gelen devlet adamlarının hükümünün geçerli olmasıdır. Devlet adamlarına şiirlerde atfedilen bu özellik bahsi geçen kişinin devlet adamlığı yönünün gerçekten kuvvetli olmasından kaynaklanabilmektedir. Fakat bazı yüzyıllarda devlet içinde yaşanabilen kargaşa ortamından ötürü divan şairi devlet adamından hükümünün yürüyor olmasını beklediği için bu özelliği o şahsa ithafen şiirlerinde kaleme almıştır. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya incelenen divanlardaki 2 beyitte *hükümünün yürümesi* özelliğiyle rastlanmıştır:

Tâze revnak bulsa dîvân-hâne-i devlet n'ola

Saltanat-pîrâ vezîr-i kâr-fermâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 5)

Saltanat-pîrâ vezîr-i kâr-fermâdur gelen: Gelen saltanatı süsleyen emreden vezirdir.

Tedbîr-i memâlikde Aristo gibi sâ'ib

Teshîr-i vilâyetde Sikender-fer- i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 12)

Teshîr-i vilâyetde Sikender-fer- i 'âlem: Bir ili emri altında tutmada âlemin ışığı olan İskender gibidir.

3.14. Kahramanlık

Klasik Türk şiirinde devlet adamları kahramanlık özellikleriyle şiirlerde oldukça fazla yer almıştır. Bu özellik tıpkı diğer özelliklerde de olduğu gibi devlet adamının kahramanlık hikâyeleriyle dolu biyografisinden de ileri gelerek bir şiirde bahsi geçen devlet adamı için kullanılabilmiştir. Bazen de devletin ihtişamını kaybettiği bir süreçte bile Anadolu'da ve

Rumeli’de büyük rüzgârlar gibi kahramanlık havası esmiş, halk devletin yaşadığı her olaya destan havası vermiş, devlet büyük yenilgilere uğrasa bile memleketin dört bir yanından kahramanlık hikâyeleri şiirler vasıtasıyla yükselmiştir. Klasik Türk şiirinde birçok defa devlet adamları savaşlarda başarılı olduklarında veya kimi zaman başarılı olmamalarına karşın devlet adamının motivasyonunu arttırmak veya dış devletlere karşı devletin imajını güçlü göstermek amacıyla kahramanlık yönleriyle övülmüşlerdir. İncelenen divanlardaki 2 beyitte Fâzıl Ahmed Paşa’ya *kahramanlık* özelliğiyle değinilmiştir:

Âferîn kuvvet-i bâzû-yı cihân-gîrine kim

Kanda azm etdin ise feth-künân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XXVII / 19)

Âferîn kuvvet-i bâzû-yı cihân-gîrine: Dünyanın tümüne hükmeden hükümdarın pazusunun kuvvetine aferin

İlm ü fazlın gibi isbât-ı şecâ'at kıldın

Âferîn ey alem-efrâz-ı beyân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XVII / 21)

İlm ü fazlın gibi isbât-ı şecâ'at kıldın: İlmin ve olgunluğun gibi yiğitliğini de kanıtladın.

3.15. Yönetim

Klasik Türk şiirinde devlet yönetiminde şer’î ve örfî kanunların ağırlığı, devletin bu kanunlardan hangisi ile yönetildiği, devletin bunlardan hangisi ile yönetilmesi gerektiğine dair ipuçları kasidelerde ve beyitlerde yer almaktadır. Bu durum kurallar ve kanunların hangi kaynağa dayandırılarak konulduğunu ve yönetimde nasıl bir zihniyetin hâkim olduğuna açıklık getirmesi bakımından önem arz etmektedir. Belirlenen divanlardaki bir beyitte Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa’ya *yönetim* anlayışı özelliğiyle rastlanmıştır:

Müsteşâr-ı dîn ü devlet iftihâr-ı saltanat

Zîb-i şevket zîver-i sadr-ı mu'allâdur gelen (Neşâtî D. K. 18 / 7)

Müsteşâr-ı dîn ü devlet iftihâr-ı saltanat: Din ve devlet işlerinde kendisine danışılan saltanatın iftiharını

3.16. İlim Ehli

Klasik Türk şiirinde öncü insan figüründen olan devlet adamlarının öncülük sıfatını da hakkıyla yerine getirmesi beklenmektedir. Devlet adamının Osmanlı toplumundaki ilim ve bilginin koruyucusu olabilmesi için kendisinin de ilim ve sanatta yeterli olması gerekmektedir. Dolayısıyla kasidelerde ve gazelerde yöneticilerin ilim ehli vafına sahip olması sıkça vurgulanan bir özellik olmuştur. Fâzıl Ahmed Paşa’ya incelenen divanlardaki bir beyitte *ilim ehli* olması yönüyle yer verilmiştir:

İlm ü fazlın gibi isbât-ı şecâ'at kıldın

Âferîn ey alem-efrâz-ı beyân hoş geldin (Nâilî-i Kadîm D. K. XVII / 21)

İlm ü fazlın gibi isbât-ı şecâ'at kıldın: İlmin ve olgunluğun gibi yiğitliğini de kanıtladın.

3.17. Akıllık

Divan şairinin gözünde bir devlet adamı kahraman, yiğit, cesaretli olması kadar akıllı ve bilgili de olmalıdır. Şiirlerde devlet adamının başarısı aklını kullanabilmesine, kurnazlığına ve politika bilgisine bağlı görülmüştür. Fâzıl Ahmed Paşa'ya incelenen divanlardaki bir beyitte *akıllı* olması yönüyle yer verilmiştir:

Tedbîr-i memâlikde Aristo gibi sâ'ib

Teshîr-i vilâyetde Sikender-fer-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 12)

Tedbîr-i memâlikde Aristo gibi sâ'ib: Memleketlerde tedbiri sağlamakta Aristo gibi isabetli.

3.18. Sanat

Osmanlı devletindeki sanatkarların varlığı, sanatı seven ve sanatkarları koruyup kollayan devlet adamlarının varlığı ile mümkündür. Osmanlı devlet adamları kıymetli sanat ve ilim erbablarını İstanbul gibi merkezlere toplamış, pek çok devlet adamı bizzat kendisi de bir sanatla ilgilenmiştir. Bu durum şiirlere de yansımış devlet adamı hüner erbabını desteklemesi yönüyle şiirlerde övülmüştür. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya incelenen divanlardaki bir beyitte *sanat* yönüyle yer verilmiştir:

Lutfiyle edânidür olan şâd sipihrün

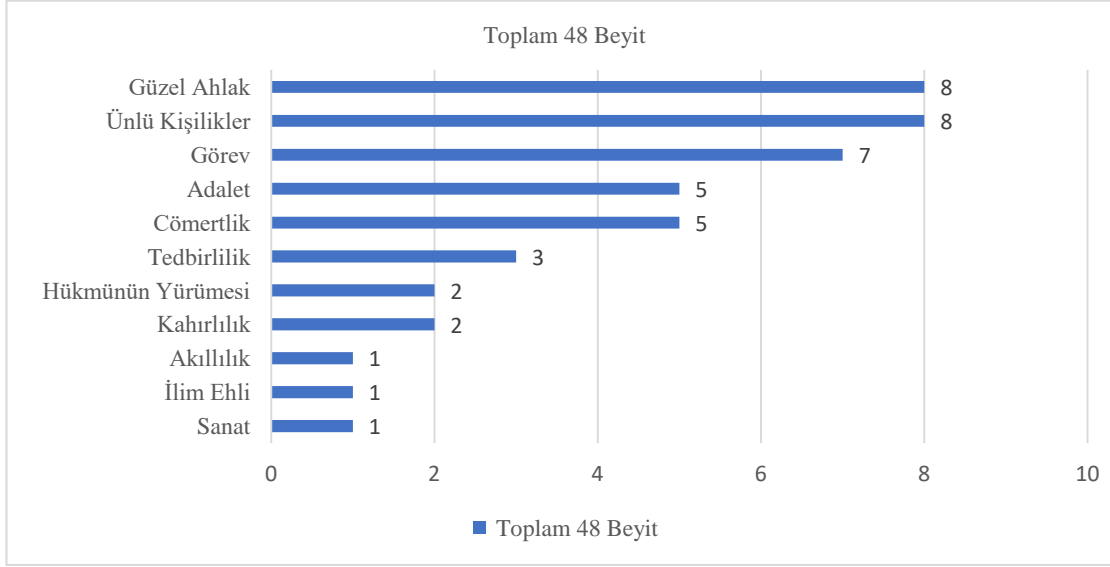
Elbetde hüner ehli olur mugber-i 'âlem (Neşâtî D. K. 20 / 35)

Elbetde hüner ehli olur mugber-i 'âlem: Elbette hüner ehli âlemin küskünü olur.

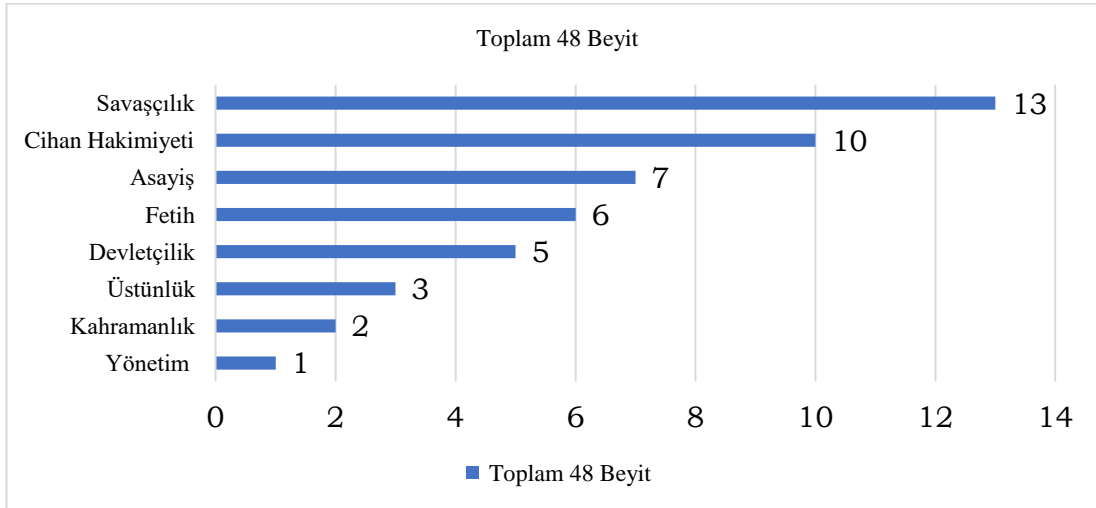
Yukarıda başlıklar hâlinde açıklanan ve örnek beyitleri sunulan özelliklerin dışında Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa için kullanılmamış özellikler de klasik Türk şiirinde mevcuttur. Klasik Türk şiirinde bir devlet adamının *reşitlik*, *zıllullah* (*Allah'ın gölgesi olmak*), *dindarlık*, *basiret* özellikleri ve devlet adamlarının *biyografi bilgilerine* de yer verilmiştir.

Aşağıda yer alan tablolarda yukarıda bahsi geçen Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın devlet adamlığı özelliklerinin sayısal verilerine yer verilmiştir.

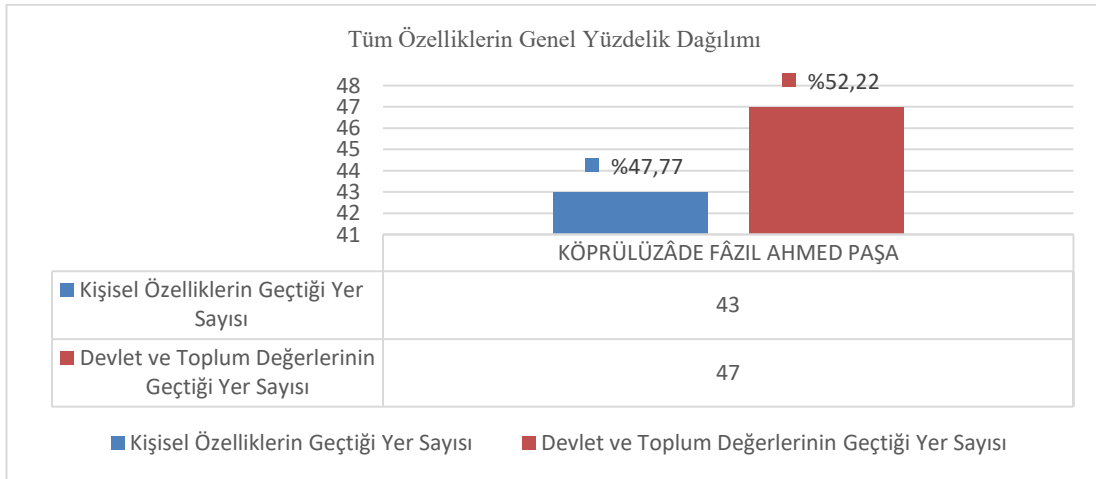
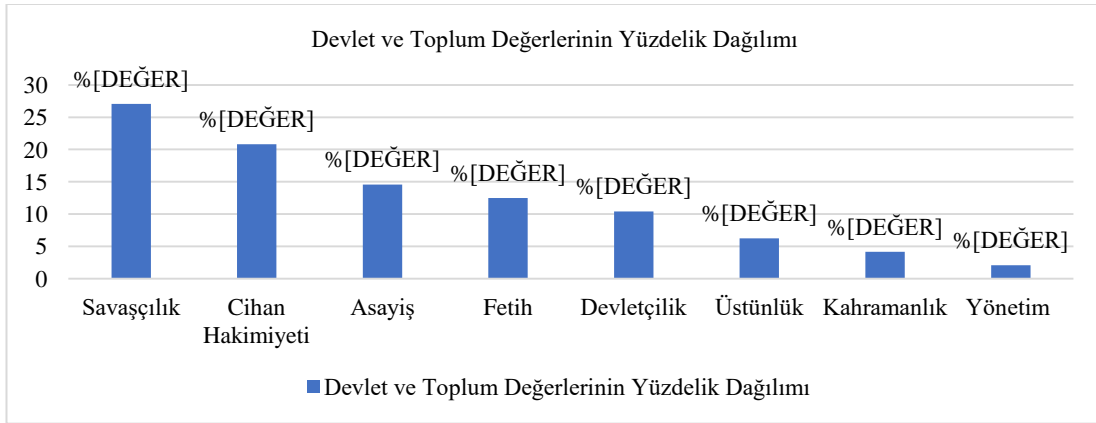
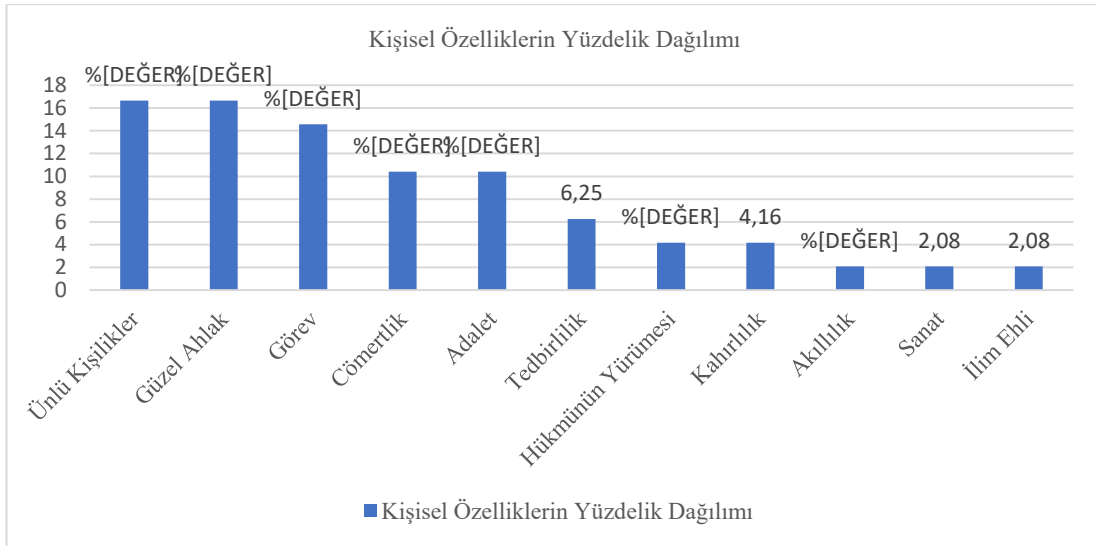
Tablo 1: Kişisel Özellikler Tablosu

Tablo 2: Devlet ve Toplum Değerleri Tablosu

Tablo 3: Yüzdeler Tabloları

Tablo 4: Devlet Adamlarında Aranan Kişisel Özellikler Tablosu

Beyit Sayısı	Görev	Adalet	Cömertlik	Akıllık	Kahrılık	Güzel Ahlak	Tedbirlik	Sanat	Ünlü Kişilikler	Hükümün Yürütmesi	İlim Ehli
48	7	5	5	1	2	8	3	1	8	2	1

Tablo 5: Devlet Ve Toplum Değerleri Tablosu

Beyit Sayısı	Savaşçılık	Devletçilik	Kahramanlık	Üstünlük	Fetih	Asayiş	Cihan Hakimiyeti	Yönetim
48	13	5	2	3	6	7	10	1

Sonuç

Bu çalışmada yapılan araştırma neticesinde Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın devlet adamlığı yönüyle en çok ve en çeşitli özellikleriyle Mezâkî, Neşâtî ve Nâil-i Kâdim divanlarındaki 48 beyitte yer aldığı tespit edilmiştir. Ulaşılan beyitler klasik Türk şiirinde devlet adamları için yer verilen özellikler ışığında incelenmiştir. Bu özellikler devlet ve toplum değerleri ile kişisel özelliklere göre gruplandırılmıştır. Bir beyitte birden fazla devlet adamı özelliğine rastlandığı da olmuştur. Aynı şekilde yine bir beyitte hem kişisel özelliğe hem de devlet ve toplum değerlerine yer verildiği de tespit edilmiştir. Bu tespitler sonucunda Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya en fazla *savaşçılık*, en az *yönetim anlayışı*, *ilim ehli*, *akıllılık* ve *sanat* özellikleriyle şiirlerde rastlanmıştır.

15 yıllık sadrazamlık görevinin 9 yılını sürekli başarılarla dolu fetihlerde ve savaş meydanlarında geçiren Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın klasik Türk şiirinde de en fazla *savaşçılık* özelliğiyle anılmış olması, şiirlerde anılan özelliklerinin biyografisiyle örtüşen özellikler olduğunu göstermektedir. Ayrıca belirlenen devlet adamlığı özelliklerinin neredeyse hepsini klasik Türk şiirinde yansıması, Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın devlet adamlığındaki başarısı ile ilgilidir. Kendisi gibi divanîhümayun üyesi olan pek çok devlet adamı şiirlerde bu derece özellik çeşitliliğiyle birlikte anılmamıştır. Bu durum Klasik Türk şiirinde bahsi geçen bir devlet adamının görevindeki başarısıyla şiirlerdeki özelliklerinin çeşitliliğinin miktarı arasında bir bağlantı olduğunu kanıtlar niteliktedir. Nitekim 15 yıl boyunca hiç azledilmeksizin sadrazamlık görevini başarılarla yürüten Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa, görev hayatındaki başarısıyla doğru orantılı olarak Klasik Türk şiirinde de hem çok fazla beyitte, hem de bu beyitlerde çok fazla özellikle birlikte yer almıştır.

Bu çalışmada bir divanîhümayun üyesi olan sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa öncelikle tipler ve kişilikler bahsinde değerlendirilmiş, ardından devlet adamlığındaki başarısının Klasik Türk şiirindeki yansımaları olan devlet adamlığı özellikleri gün yüzüne çıkarılmıştır.

Kaynaklar

- Akkuş, Metin (2000), *Divan Şiirinde İnsan I-Dini Kişilikler*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Akkuş, Metin (2007), "Klasik Edebiyatta Tipler", *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akkuş, Metin (2010), *Nef'i Divanında Tipler ve Kişilikler*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Aydemir, Yaşar (1994), *XVII. Yy. Türk Edebiyatında Kasîde*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Babacan, İbrahim (2001), *XIX. Yy Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Büyük, Celal (2003), "Devlet ve Toplumsal Rolü", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3 (4), s. 101-112.
- Davutoğlu, Ahmet (1994), "Devlet", *DİA*, 9, s. 234-240, İstanbul: TDV Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2006), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Halaçoğlu, Yusuf (1991), *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnalçık, Halil (2017), *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- İpekten, Haluk (1990), *Nâilî-i Kadîm Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- İpşirli, Mehmet (2008), “Sadrazam”, *DİA*, 35, s. 414-419, Ankara: TDV Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (2018), *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2000), *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Deniz Kitabevi.
- Kaplan, Mahmut (1996), *Neşâtî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi.
- Kaplan, Mehmet (2005), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-3 Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karatepe, Şükrü (1999), *Devlet Yönetimi-Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti*, İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.
- Karatepe, Şükrü (1989), *Osmanlı Siyasi Kurumları Klasik Dönem*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Menteşe, Merve (2020), “Sünbülzâde Vehbî Divanı’nda Tipler”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 8 (22), s. 189-221.
- Menteşe, Merve (2021), *Klasik Türk Şiirinde Divanhümayun Tip ve Kişilikleri*, Doktora Tezi, Düzce Üniversitesi, Düzce.
- Menteşe, Merve (2022), “Bir Devlet Adamı Olarak Reisülküttapların Klasik Türk Şiirindeki İzleri”, *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 16, s. 141-158.
- Menteşe, Merve (2022), “Klasik Türk Şiirinde 18. Yüzyıl Şeyhülislamlarının Güzel Ahlak Vasfı”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, s. 525-540.
- Mengi, Mine (2000), “Eski Edebiyatımızda Bazı İnsan Tipleri”, *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mermer, Ahmet (1994), *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı’nın Tenkitli Metni*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.
- Mumcu, Ahmet (1994), “Divan-ı Hümayûn”, *DİA*, 9, s. 430-432, İstanbul: TDV Yayınları.
- Mumcu, Ahmet (1976), *Divanhümayun*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ögel, Bahaeddin (2001), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2016), *Türklerde Devlet Anlayışı*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özcan, Abdulkadir (2002), “Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa”, *DİA*, 26, s. 260-263, Ankara: TDV Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1984), *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yetkin, Aydın (2012), “Divanhümayun”, *The Journal Of Academic Social Science Studies*. Sayı:5.
- Zavotçu, Gencay (2006), *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Ankara: Aydın Kitabevi.